

ISTVÁN, A SZOBOR

István 1038. augusztus 15-én — 950 évvel ezelőtt — meghalt, utána az ország vezetőinek szükség-szerűen állást kellett foglalniuk egyéniségének megítélésében, élet-művének „kezelésében”.

Türelmetlenség és megfontoltság

Közvetlen utóda, a trónra éppen általa jelölt Péter, István irányvonalának elkölteztet hűve volt, ám túlzott eréllyel, bölcs kompromisszumok nélkül, erőltetett menetben kívánt haladni az elődje nyitotta úton. Az éppen hogy állammá szerveződő társadalom teherbíró képessége ezt nem viselte el. A Péter rövid országglása után hatalomra került *Aba Sámuel* király (1041—1044) ellenben éppen az istváni hagyaték leépítésén fáradozott, az osztályviszonyok tompítására és nem a társadalmat megosztó ellentétek erőszakos fékentartására törekedett, eltörölte az állami erőszakszervezet olyan fontos tényezőit, mint az adók és a törvények.

A pogány tömegek 1046-ban nyíltan felléptek István politikája ellen; zászlajukra a pogány vallás visszaállítását, a bálványimádást, a templomok lerontását, a püspökök és papok megölését írták. A pogány megmozdulást — a másodsorú is trónra került Péter letaszítása után — immár új király, *I. András* (1046—1060) verte le. Ő a látásától és hallásától megfosztott *Vászoly*-nak volt a fia, a legkevésbé sem volt tehát személyes oka arra, hogy kultuszt teremtsen az apját megcsönkítő István alakja körül. De mint keresztény uralkodónak, aki a pogány mozgalom lecsendesítése árán jutott a királyi címhez, politikai érdekből Istvánt kellett legitimációja talpkövének tekintenie. Egykorú forrás szerint alighogy trónra került, András máris megbízta a bihari püspököt, hogy kutassa fel István uralkodói jelvényeit. Miközben a hatalom oromzatán már nyolc évvel István halála után kialakulóban volt az a felfogás, hogy a királyi hatalom Istvántól ered, a pogánysághoz húzó tömegek még 1060—1061-ben is látványosan az istváni politikai hagyaték ellenében foglaltak állást. Az akkor kirobbant dunántúli népmozgalom újra a pogány vallás visszaállítását követelte, s vele együtt a püspökök és papok, valamint a tizedszedők kivégzését, a templomok feldúlását. Mindez arra utal, hogy a magyar nép nehezen tört bele az István által számára megszabott állami-politikai és egyházi keretekbe, kötöttségekbe.

Vászoly leszármazottai azonban (I. Andrástól kezdve az utolsó Árpád-házi uralkodóig, *III. Andrásig* valamennyi magyar király fölé eredi) politikai érdekből meg tudták bocsátani Istvánnak azt a „vétket”, amelyet ősiük, *Vászoly* megvakításával és megsüketítésével családjuk ellen elkövetett. *Vászoly* unokája, *László* (1077—1095) pedig már arra vállalkozott, hogy 1083-ban a szentek sorába iktassa az első magyar uralkodót, valamint annak fiát, *Imre* herceget, megteremtve ezzel annak a — középkori fogalmak szerint kitüntetett minősítésnek a — jogalapját, hogy az Árpád-családot szent királyok nemzetségének lehessen nevezni.

Utóbb pedig két irányból is tisztára mosták Istvánt a *Vászoly*-leszármazottak udvari krónikásai. Egyfelől — teljesen alaptalanul — István feleségére, *Gizellára* kenték a *Vászoly* ellen elkövetett szörnyű tettet, másfelől pedig *Vászoly* fiait elvitatták *Vászolytól*, s a testvére, *Szár László* fiainak tették meg őket. Ezzel a történelmi „kozmetikázással” az utolsó akadály is elhárult annak útjából, hogy a királyi emelkedett *Vászoly*-utódok immár nemcsak politikai érdekből, hanem minden szempontból elődüknek, ősiüknek, példaképüknek tekintésük Istvánt. A XI—XII. század fordulójára táján három egyházi ihletettségi életrajz (legenda) is készült róla.

A korona mítosza

Még egy évszázad sem telt el István halála óta, s alakja égi magasságokba emelkedett, politikai tendenciák jogalapjává, kötelező hitvallásos tétellé, megfellebbezhetetlen igazságok és jogosultságok foglalatává vált. Kialakult a tan István apostoli királyságáról, már *Kálmán* király (1095—1116) korában mítosz jött létre az Istvánnak jutott korona angyali eredetéről (ez megalapozta az utóbb számba szökkenő szentkorona-tant, jóllehet bizonyos, hogy a magyar koronázási jelvények között őrzött korona nem Istváné volt), a törvényalkotó

Kálmán király Istvánra hivatkozva magyarázta meg a maga jogalkotásának indítékait, elterjedt a vélekedés, hogy már István felajánlotta országát *Szűz Mária*nak (ennélfogva: Magyarország „*Mária országa*”, *regnum Marianum*), divattá lett Istvánra visszavezetni mind a városi kiváltságleveleket, mind bizonyos társadalmi csoportok (például várjobbágyok, nemesek) privilégiumait. Templomok védőszentjévé vált Szent István, nevet adva ily módon a *Szentkirály* nevet viselő falvaknak. Bár utóbb *I. László*t is szentté avatták, a *Szentkirály* nevű falvak kizárólag Szent István királyra utalnak — ezzel is kifejezésre juttatva, hogy a magyarság értékítéletében a körülírás nélkül használt szent király csak Istvánt jelenti. A hivatalos állami és egyházi propagandának köszönhetően évtizedek és évszázadok múltával a magyar nép is „megbékélt” Szent István alakjával, s bár népi epikus alkotásokban testet öltő kultusza nem alakult ki, történeti tudatának szerkesztésévé vált.

A minden állami hatalom kútförésének tekintett, a magyarországi egyházszervezésben frontáttörést végrehajtó István ily módon az Árpád-kortól kezdve a mindenkori hatalom kezében olyan zászlóvá vált, olyan szoborrá merevedett, amelyet az egymást váltó történeti korok mindig a maguk képeire és hasonlatosságára formáltak. Elég, ha arra utalunk, hogy a *Horthy*-korszak 25 éve alatt Szent István az ezeréves történeti Magyarország letéteményese volt, aki egyszerre adott példát a hatalom keménykezűségére és a mély vallásosságra.

A felszabadulás utáni egy-két évtizedben szükségszerűen átforgalmódott alakja: Szent Istvánból *I. István* lett, hagyományos ünnepeinek, augusztus 20-nak meg kellett osztóznia az alkotmány és az új kenyér ünnepeivel.

Az utóbbi egy-két évtizedben újabb, örvendentes irányú átalakulás figyelhető meg az István-portrén, olyan átforgalmás, amely a reális felé közelíti alakját. Kiderült, hogy István nem lenne István szentsége nélkül (azaz nem választhatók el egymástól életművének állami és egyházi vonatkozásai), hogy valós érdemei alapján nemzeti történelmünknek nem szégyellnivaló, még csak nem is megtört személyisége, hanem nagyformátumú, meghatározó fontosságú alakja.

Harc a felzárkózásért

Milyen is hát a ma István-szobra? Mit és kit tisztelünk Istvánban? A durva aktualizálás látszata ellenére is elmondható, hogy az európai (nyugat-európai) történelem peremterületén a centrumhoz képest több évszázados késéssel — és eurázsiai, sztyeppei hagyománnyal, adottságokkal — megjelenő magyarság első nagy felzárkózási kísérlete fűződik a nevéhez. Apja elhatározásában jelentős, de tényleges hatékonyságban szerény eredményeire támaszkodva ő alapított államot a Kárpát-medencében. Ez, igaz, erőszakszervezet volt, a régi nemzeti-szétszórás szabadság szétzúzásával, és sokban idegen (német) minta követésével jött létre — de a kor Európájában a szó legjobb értelmében modern volt. Az antik rómaiak óta a Kárpát-medencében megfordult népek közül — a szarmaták, a hunok, a gepidák, a longobárdok és az avarok után — csak a magyaroknak sikerült itt szilárd, életképes államot alapítaniuk. István általa szolgálóba taszította ugyan az elszegényedett szabadot, adófizetésre kényszerítette a társadalom számottevő részét, de éppen erőszakszervezete révén biztosította a magyar etnikum fennmaradását. Bár István oklevéladásában, törvénykezésében, pénzverésében és az állami, valamint az egyházi élet megannyi terén jól kivehető az idegen minta követése, állama mindvégig szuverén magyar állam maradt, amely — ha kellett — fegyverrel is megvédte függetlenségét.

Az államszervezés nem maradt hatástalan az életforma alakulására sem. Míg a X. század közepén — egy arab forrás szerint — a magyarok a Duna mellett a nomád arabok módjára nemezsátrabban, szétszórt településeken éltek, és sem városaik, sem házaik nem voltak, István alatt már észrevehetően tért nyert a földművelés, szilárd határu falvak jöttek létre, s álltak már *Esztergom*, *Székesfehérvár* és még több más püspöki és vármegyei székhelyként szolgáló település várfalai, épületei.

A nevéhez fűződő egyházszervezés, a latin rítusú kereszténységhez való csatlakozás igazi horderejéig ak-

Két évszázaddal István uralkodása után faragták a „*kalocsai királyfejet*” — nem lehetetlen, hogy első koronás uralkodónk arcvonásait őrizi.

kor érzékelhetjük pontosan, ha tudjuk: a Keleti-Kárpátoktól keletre, ahol a keleti rítusú (ortodox) kereszténység lett otthonra, nincs sem román, sem gót stílus a művészetekben, nincs nemeszansz és reformáció a tudományban és a hitéletben. Szellemi kultúránk évezredes történetének minden porcikája a Géza- és István-féle választás mellett voksol.

És Istvánnak nem csupán azt köszönhetjük, hogy létezett és van magyar állam, hogy az — több-kevesebb elmaradással és meg-megújuló felzárkózási kísérletekkel — ezer esztendőn át osztozott a fejlett európai térségek történetében, hanem azt is, hogy korszerűnek mondható — helyenként kifejezetten időszerű — kormányzati alapelveket fogalmazott meg. Mert amikor arra figyelmeztette a fiát, hogy sikertelen próbálkozás az, ha görög kormányoz latinokat görög módra vagy ha latin görögöket latin módra, nem kevesebbet mondott, mint azt: a történeti tradíciók, a — modern szóval élve — „nemzeti hagyományok” a kormányzásnak nem elhanyagolható követelményei. Mert amikor azt kötötte fia lelkére, hogy az egy nyelvű és egytörvényű ország törekény és esendő, akkor az országban élő (új ismereteket hozó és átadó) idegenek megbecsülésére, tiszteletére szólított fel. Mert amikor a türelem gyakorlásáról szólt, nem csupán egy általános erényt emelt magas polcra, hanem fontos kormányzati elvet fogalmazott meg: a türelmes vezető uralkodnak, a türelmetlenek zsarnokoskodnak.

Államalapítónk 950 éve halott, műve azonban — megannyi megpróbáltatás és átalakulás után — él. Él a magyar államban, él a megerendésben, él a katolikus egyházban. És élnie kell a fiához intézett *Intelmekben* olvasható államkormányzati elvek közül is mindazokban, amelyek a csaknem ezer évvel későbbi viszonyokra a szükségszerű változtatások, átértelmezések után alkalmazhatók.

Kristó Gyula

Kár

Talán esetlegesnek tetszhet, hogy ez a három ember Kárpátjáról egyazon riportba került. Hiszen nem sokkal több, mint véletlen, hogy háromjuk közül kettő magyar nemzetiségű, vagy hogy — más mértékgység szerint — kettő művész, illetve megint másként csoportosítva, kettő ungvári. Nem is együtt, nem is egyszerre találkoztunk velük, ami miatt mégis komoly szellemi közük van egymáshoz, az az, hogy tevékenységükkel mindhármuk hidat építenek és erősítenek különböző, egyzersmind hasonló kultúrák között. Megharcolt és megvallott múltat, a jövőre is reménytelten keltő jelent hordoznak és adnak át másoknak.

Most, hogy oly fájdalmasan fiatalon és szép hídépítő tervei megvalósításához oly rövid főszerkesztőkódés után *Behun Jancsi* — a régi barátság okán csak így szólíthatom — is elment, kivált időszerű újraerősíteni a biztatást. Azért maradtak hídverők Kárpátján. Volt, aki előtte is nagyon sokat tett az együttélő nemzetek közeledéséért, s közülük is sokan — érdem szerint — bekerülhettek volna ebbe a riportba. Am vannak itt ezrével és tízezérel, köztük *Balogh Klára*, *Vaszil Olasin* és *Kerényi Gyula*.

A vándor tanítónő

Bizony több mint négy évtizede már annak, hogy egy pöttömnyi lány nap nap után bekukucskált az Ungparti kaszinóba. Kopott topánja olyan ütemben moccant a faszteron, ahogy a zene szivárgott odabenn a fényes úri aprónépek talpa alá. Egyszer aztán észrevette és behívta a tanár, mert felfigyelt a bájosan göndör szőke kislányra: „De ügyesen lépkedsz. Kie vagy, az iskolai altiszte? Akkor elhiszem, hogy nincs pénzetek tánciskolára. Járjál hát ingyen.”